Cetilalma van

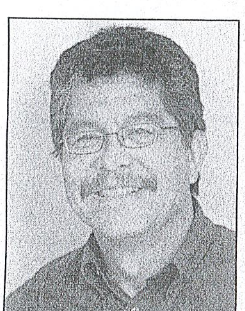

Jossy Tromp

Bloedstollend verhaal vol magie

Toen ik omstreeks 1985 werkzaam was aan het Instituto Lingwístiko Antiyano kreeg ik het manuscript van 'Cetilalma' ter beoordeling. Ik was toen aangenaam getroffen door de stijl en door het proza, waarin een meer universele tendens geïntroduceerd werd in het Arubaanse proza. Met 'Cetilalma' van Jossy Tromp werd daarin, zonder enige twijfel een vernieuwing gebracht.

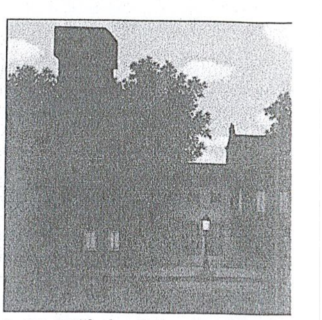

In 'Het Rijk der Lichten' van René I magie ervaren.

DOOR HENRY HABIBE

Over 'Cetilalma y otro cuentanan arubiano' (en later werk) van Tromp hebben zich tot nu toe Wim Rutgers en Joe Fortin gebogen. Deze critici hebben zich niet alleen beperkt tot het interviewen van genoemde auteur, doch ook zijn literaire teksten besproken. Indien men namelijk voor informatie hierover te rade zou willen gaan bij 'De kleur van mijn eiland' (A.G. Broek) of de vertaling daarvan in het Papiaments ('Pa saka kara'), dan zal men zich op grandioze wijze ontgoocheld voelen. Daarin staat immers niet meer dan een interview met Tromp uit 1998, terwijl over zijn literaire teksten helemaal niet gerept wordt. Het spreekt vanzelf dat uit zo'n interview niet opgemaakt kan worden wat de kwaliteit van de verhalen is. Het wordt trouwens evenmin duidelijk of de auteur van 'De kleur van mijn eiland' genoemde verhalen gelezen heeft. Het gesprek ging toen namelijk niet over de verhalen, doch over de vraag: hoe moeilijk is het om in het Papiaments te schrijven?

Cetilalma

De verhalenbundel 'Cetilalma' verscheen in 1988 bij uitgeverij Charuba met steun van Union di Organisacionnan Cultural Arubano (Unoca). Over de schrijftrant van Jossy Tromp wordt beweerd dat hij in zijn verhaal 'Cetilalma' een sfeer schept die kan worden gekarakteriseerd als 'magisch realistisch'. Zo nuanceert Wim Rutgers: „Cetilalma moet je niet zozeer lezen om de plot als wel om de speciale sfeer, waarin het moeilijk is om er verstandelijk in door te dringen." Met deze formulering kan ik instemmen. In het hierna volgende zou ik hier wat dieper op in willen gaan waarbij ik me de volgende twee vragen stel: 1) Wat is het magisch realistische in 'Cetilalma'?; 2) Wat voor een verteltechniek wordt daarbij toegepast? Met een korte uiteenzetting omtrent Tromps taalgebruik hoop ik iets over zijn schrijftrant te kunnen zeggen en ga ik na of in dit verhaal nog veel meer belangrijke literaire aspecten zijn aan te geven.

Magisch realisme

In verband met de eerste vraag lijkt het belangrijk eerst na te gaan wat onder deze literaire stroming verstaan wordt. In zijn studie 'Wat is magisch realisme?' gaat Johan Daisne, de Belgische romancier, daar uitgebreid op in. Hij laat verschillende werken, waarin er van de bewuste tendens sprake is, de revue passeren. Zo noemt hij uit de Engelstalige literatuur onder andere 'The picture of Dorian Gray' van Oscar Wilde. Een beeldschone jongeman bleef gedurende zijn hele leven jong en knap, terwijl zijn afbeelding (schilderij) steeds ouder werd. Op het laatst steekt hij, woedend geworden, een dolk in de erg lelijk en oud geworden afbeelding op het schilderij en valt zelf neer. Het portret krijgt de schoonheid van zijn jeugd terug. Het betreft de transformatie van een personage in een ander wezen. Zo'n transformatie vindt ook plaats in Franz Kafka's 'Die Verwandlung', waarbij een jongeman op een dag in een enorm insect verandert (metamorfose). Maar bij het magisch realisme gaat het niet alleen om die gedaanteverwisseling van een mens in een dier, of andersom. Hiervan getuigt onder andere 'De trap van steen en wolken' (1942) van Johan Daisne. In een na-rede onderstreept de auteur: „(Ik heb) niet geaarzeld vorig werk van me als 'magisch realistisch' te onderschrijven, wat niet zozeer wilde betekenen dat er fantastische gedeelten naast realistische in voorkwamen, als wel dat de stof werd overgezet naar dat grensgebied van droom en werkelijkheid, waar ook de fantastische keerzijde van de realiteit zichtbaar wordt." Het komt hierop neer dat er bij genoemde tendens een versmelting plaatsvindt van droom en realiteit. Zo ervaren we een bepaalde magie in het schilderij 'Het Rijk der Lichten' van René Magritte. Kan daarin het lichtschijnsel vanuit een 's avonds verlichte woning bij daglicht wel op een wateroppervlakte gereflecteerd worden?

In de Spaans-Amerikaanse literatuur heeft Alejo Carpentier (Cubaan) deze tendens geïntroduceerd met het concept 'lo real maravilloso'. Dit 'wonderlijk realisme' is hem zeer duidelijk gebleken tijdens zijn verblijf op Haïti. In het voorwoord van zijn 'El reino de este mundo' (1949) schreef hij: „Ik betrad een land waar miljoenen mensen, die naar de vrijheid snakten, geloofden in de likantropische krachten van Mackandal, zozeer zelfs dat door dit gezamenlijke geloof een wonder zou geschieden op de dag van zijn veroordeling." Het wonderlijke ligt in het feit dat de slaaf Mackandal gered werd doordat hij bovennatuurlijke krachten bezat. Men zou hem in brand steken, maar: „... het lichaam van de neger schoot omhoog en vloog over de hoofden, totdat het onderging in de zwarte golven van de zee van slaven..." De term 'magisch realisme' wordt ook toegepast op het werk van auteurs als Juan Rulfo (Mexico) en García Márquez (Colombia). Zoals ik hierna zal proberen aan te geven, valt ook het verhaal van Tromp onder deze literaire tendens.

Thema van Cetilalma

Hoewel het thema zich niet duidelijk laat aftekenen, is het motief ongetwijfeld ontleend aan de roman van Juan Rulfo, 'Pedro Páramo', waarin de misvormingen getoond worden die de mensen door een bepaalde sociale structuur moeten ondergaan. In 'Cetilalma' gaat de hoofdpersoon op een dag een bezoekje aan zijn tante brengen om een aan zijn moeder gedane belofte na te komen. Eenmaal daar aangekomen deelt de tante hem mee dat zij niet meer leeft. Het gaat dus om de geest van de tante. Als klap op de vuurpijl moet hij van die tante óók nog aannemen dat hij zélf niet meer leeft. Gaat het hier gewoon om de uitbeelding van een nachtmerrie? Of is er sprake van het eeuwenoude thema 'De triomf van de dood'? Of juist van een strijd tegen de dood? Het lijkt alsof de auteur dit aan de verbeelding van de lezer wil overlaten.

Structuur

Het verhaal is opgebouwd uit

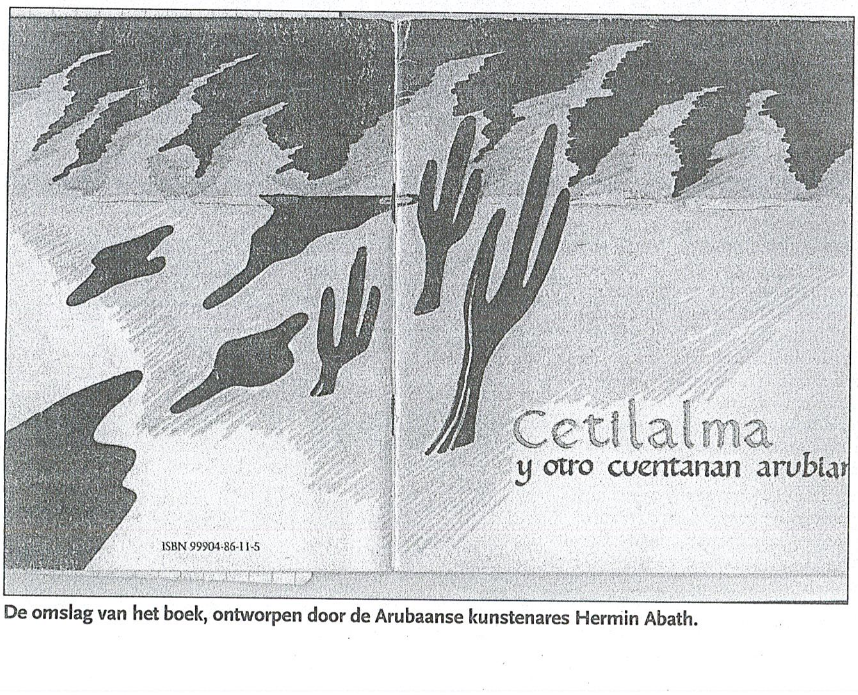

De omslag van het boek, ontworpen door de Arubaanse kunstenares Hermin Abath.

Jossy Tromp (1)

Magritte, wordt een bepaalde

Tromp: „Dit Arubaanse landschap aan de noordkust diende als inspiratiebron voor het verhaal 'Cetilalma'."

zes scènes. In de eerste drie scènes wordt de tocht naar het rijk Cetilalma beschreven, in de vierde de aankomst in het rijk, in de vijfde de aankomst in een soort bibliotheek, en in de zesde scène de ontmoeting met een familielid. De eerst scène bestaat uit een dialoog van de verteller, Sekovia Sekoviana, met een mysterieuze stem. De tweede scène is de tocht door een nachtelijke sfeer vol monsterachtige wezens. In de derde scène komt de verteller een witte gedaante tegen die hem leidt naar ene Anselmo Alvares. De vierde scène vindt plaats binnen het Cetilalma-rijk, waar Sekovia de mismaakte Santobal Bruno ontmoet. De vijfde scène begint bij een huisje dat vol staat met allerlei soorten boeken. In de zesde scène vindt de ontmoeting met de tante plaats. Dus de merkwaardige gebeurtenissen voeren naar een climax, namelijk de ontmoeting met degene van wie de verteller verneemt dat ook hij zélf een geest is. We bekijken nu deze scènes van dichtbij en proberen aan te tonen wat de magisch realistische elementen zijn.

1. Op weg naar zijn tante hoort Sekovia plotseling een 'stem', wat hij vreemd vindt, daar hij alleen is. Het is een stem, die, hoewel de spreker onzichtbaar is, als van een mens klinkt. Dit kan niet als reëel gezien worden. Het doet juist wonderlijk aan. Sekovia gaat daardoor aan zijn beschermengel denken. Mysterieuze of lugubere stemmingen wisselen elkaar af. Het feit dat de stem uit de grond rijst en menselijk klinkt kan - volgens mij - niet anders dan als een 'magisch' element beschouwd worden.

2. Het is avond geworden. Even denkt Sekovia weer aan zijn beschermengel. De natuur wordt onheilspellend. Achter hem een duistere afgrond. Hij voelt de hete adem van de nachtelijke organismen die hem als het ware verstikken. Aan het eind van al die angstaanjagende avonturen verschijnt een witte gedaante, die hem redding brengt. Hij ontsnapt ternauwernood aan de aanval van wilde zwijnen met tanden zo scherp als scheermessen. Het betreft hier een beschrijving zoals we die wel eens in een hartverscheurende droom kunnen meemaken. Het is een 'irreële' situatie die dus min of meer als magisch overkomt.

3. Sekovia bevindt zich in een helverlichte stad. Hij wordt verblind door het felle licht. Hij ontmoet hier iemand die zich voorstelt als Anselmo Alvarez. Maar deze deelt hem mee dat hij in 1815 overleden is. Hij blijkt dus een geest te zijn. Hier hebben we te maken met de 'transformatie' (van levend mens naar geest), zoals het ook in de roman 'Pedro Páramo' van Rulfo voorkomt. Ook hier is het magische weer aanwezig.

4. Naar gelang Sekovia het lugubere rijk van Cetilalma binnengeleid wordt, wordt hij met een 'onwezenlijke' sfeer geconfronteerd. Alles lijkt hem grimmig. Er liggen overal doodskoppen op de grond. Het zou daar best de hel kunnen zijn. Maar hij heeft niets gezien van 'het alles verwoestende vuur, dat nu allen die door een toevalstreffer te lang op aarde van het leven hebben genoten, aan het roosteren is'. Hij vraagt de weg aan iemand die ook een geest blijkt te zijn, en die zich voorstelt als Santobal Bruno. Na van deze geest allerlei vernederingen geïncasseerd te hebben, valt Sekovia uit: „Je liegt, vuile eunuch, lelijke kankerbal, wegwezen, voordat ik je nog meer ellende bezorg dan je al hebt." Ook hier vindt de ontmoeting met een geest plaats. Het heeft iets weg van de roman van Rulfo, waarin alle personages geesten blijken te zijn.

5. Op een marmeren plaatje aan het huisje van zijn tante leest Sekovia dat zijn tante in 1960 overleden is. Dat raakt hem niet; wel verbaast hij zich over de enorme bibliotheek, die hij daar aantreft. Wat hebben al die boeken met zijn tante te maken? Dan ziet hij een oude man met een flinke baard, die op een asceet lijkt, terwijl hij op monotone wijze aan het declameren is. Even voelt hij een zekere blijdschap en krijgt hij zin om te huilen. Als Sekovia echter de man probeert te omhelzen, beweegt deze zich niet. Een koude rilling bekruipt zijn bezwete lichaam en het bloed klopt in zijn keel. Het lijkt alsof zijn tante nu vlakbij is. Hij roept: „Ja, ik zag hoe mijn tante Carmelita, springlevend, vanachter de boeken tevoorschijn kwam en mij tegemoet liep. Goddank!" Het magisch realistische wordt gesuggereerd door de abnormale sfeer die hier gecreëerd is. De intellectuele wereld van wetenschap en filosofie wordt als het ware gebagatelliseerd door die in één adem te noemen met het beroep van een hoer. Het magische wordt hier niet alleen gesuggereerd door de ontmoeting met alweer twee geesten (bejaarde man en Carmelita), maar ligt ook in de tegenstrijdige sferen. Het magische krijgt daardoor een absurdistisch karakter (het absurdisme is ook een postmodernistische tendens).

6. Het feit dat Carmelita niet meer in leven is laat Sekovia weer onberoerd. De vraag die hij stelt is wat zijn tante toch tussen al die oude boeken doet? Op Sekovia's verbazing reageert de tante dat het allemaal 'een dwaze en overdreven fantasie van het verleden is'. Op het gefilosofeer van zijn tante gaat Sekovia niet in, maar schakelt gelijk over op zijn bezorgdheid om zijn tantes gezondheid. Wanneer Carmelita over de lectuur van haar geleerde werken begint, krijgt Sekovia er helemaal genoeg van. En als de tante hem erop attendeert dat ook híj niet meer in leven is, wil hij dringend van haar weten hoe hij uit dat 'doolhof' kan ontsnappen. Waarop de tante zegt: „Je bent dood, dóód ben je, kijk maar hoe ik mijn handen dwars door je lichaam steek, je bestáát niet meer!" En als Sekovia het nog steeds niet wil geloven zegt Carmelita: „Je bent al gisterenmiddag dood verklaard." Hij smeekt zijn tante dan om hem te helpen ontkomen uit dat verderfelijke oord. Maar Carmelita zegt dat dat niet in haar vermogen ligt. Zaken als leven en dood, daar gaat zij niet over. Zelfverzekerd en moedig besluit hij: „Ik pieker er niet over om nog één seconde hier te blijven!" Aan dit magisch schouwspel wordt overigens een schepje absurdisme toegevoegd. Er wordt zodoende een grimmige, vreemdsoortige sfeer van het sterven opgeroepen.